

האם ישראל צריכה לחשב מסלול מחדש?

13.01.2025 | זכי שלום | written by

תמונת מצב

נפילתו של משטר הנשיא אסד בסוריה יצרה מציאות אסטרטגית חדשה במזרח התיכון. היא מובילה לכניסתה של תורכיה אל לב ליבו של הסכסוך הישראלי-ערבי. עד כה הייתה תורכיה מעורבת "מרחוק" בסכסוך. היא "הסתפקה" בניהול מערכת אדירה של דה-לגיטימציה, חרמות, בידוד מדיני והבאשת ריחה של ישראל בזירה הבינלאומית, לצד תמיכה בלתי מסויגת בחמאס. תמיכה זו כללה, בין השאר: אירוח פעילים צבאיים של חמאס על אדמתה, ואפילו שיתוף פעולה של מנגנוני המודיעין התורכיים עם פעילי חמאס ומתן דרכונים תורכיים שהקלו על תנועת פעילי חמאס בעולם.

בנוסף, תורכיה אפשרה לפעילי חמאס בכירים לנהל ולכוון תהליכי התעצמות של חמאס באיו"ש ואפילו הכוונת טרור מתורכיה. תורכיה גם אפשרה לחמאס שירותי הלבנת כספים והעברת כספים מתורכיה לרצועת עזה. תורכיה שאפה, ועדיין שואפת, למלא תפקיד משמעותי ופעיל יותר בזירה הפלסטינית, בדגש על רצועת עזה, ומנסה לקדם מעורבות פעילה שלה בתהליך שיקום הרצועה ב"יום שאחרי". כל אלו מעבר לפעילות במזרח ירושלים, בעיקר באמצעות TIKA, והנכחת ההשפעה התורכית בירושלים כמרכז כובד משמעותי בעיניה.

תורכיה ומדיניותה כלפי ישראל

במוקד המתקפה התורכית נגד ישראל עמדה מדיניותה של ישראל בסוגיה הפלסטינית. תורכיה תקפה באורח בוטה את מדיניות ההתנחלויות של ישראל ביהודה ושומרון ואת חוסר נכונותה של ישראל לקדם הקמת מדינה פלסטינית. היא ניצלה כל במה בינלאומית כדי להביא לבידוד המדיני של ישראל והטלת סנקציות עליה.

במהלך העימותים הצבאיים ברצועת עזה בעשור האחרון נקטה תורכיה עמדה אנטי-ישראלית חריפה. היא האשימה את צה"ל בפשעי מלחמה ובפגיעה מכוונת באזרחים חפים מפשע. לאורך השנים הסלים מנהיג תורכיה ארדואן את ההסתה שלו נגד ישראל, ומיקד במידה רבה את האש על ראש הממשלה, בנימין נתניהו, ואף השווה אותו להיטלר.

בשנה האחרונה (מאי 2024), על רקע מלחמת "חרבות הברזל", הודיעה תורכיה על הפסקת הקשרים הכלכליים עם ישראל. בפועל, ככל הידוע, נמצאו דרכים לעקוף חרמות אלה באמצעות סחר דרך צד שלישי, לרבות הרשות הפלסטינית. עם זאת, הסחר בין ישראל ותורכיה ומערכת התיירות לא חזרו לימי הזוהר שהכרנו מאז שנות השמונים ועד תחילת שנות ה-2000, ואפילו

לא למה שהכרנו במהלך שנות כהונתו, רוויות המתחים והמשברים, של ארדואן.

ישראל בחרה לאורך כל השנים להכיל את המתקפות של תורכיה על ישראל. פה ושם נשמעו תגובות ביקורתיות כלפי תורכיה מצד ראש הממשלה ושר החוץ, עם זאת ישראל נזהרה לכל אורך הדרך להימנע מ"לשבור את הכלים" מול תורכיה. ביוזמת הנשיא אובמה, ותחת לחץ כבד שלו, ראש הממשלה נתניהו אף התנצל בפני הנשיא התורכי על אירוע המרמרה וישראל ניאותה לשלם פיצויים למשפחות ההרוגים.

גם מהלך הפיוס שיזם הנשיא הרצוג במהלך ביקורו בתורכיה ופגישתו עם הנשיא ארדואן לא צלח לאחר הקמת ממשלת נתניהו בדצמבר 2022. כל זאת, מתוך תקווה שההתבטאויות והצעדים שתורכיה נוקטת נגד ישראל נועדו "להוציא קיטור" ולהפגין את מחויבות תורכיה לסוגיה הפלסטינית, מה שיעצים את מעמדה של תורכיה בעולם הערבי והאסלאמי. תקווה זו לא התממשה הלכה למעשה. תורכיה הייתה ונותרת יריב מר של ישראל, והיא פוגעת לאורך השנים באינטרסים חיוניים של ישראל.

שינוי המציאות המזרח-תיכונית

עד כה יכלה ישראל להכיל את המערכה העוינת של תורכיה כלפיה. כל זאת על בסיס ההנחות: א. שתורכיה מנהלת את המערכה נגד ישראל ב"שלט רחוק", ואינה "מתרגמת" את עוינותה לצעדים העלולים להביא להפעלת כוח בין הצדדים. ב. בסופו של דבר, תורכיה נתונה תחת פיקוח ושליטה, ולו מוגבלת, של ארצות הברית.

עתה אנו נמצאים בתהליך שבמסגרתו הולכים ונפרצים הסכרים שהיו קיימים עד כה. אינטרסים אסטרטגיים רבי-חשיבות של ישראל ניצבים תחת איום. אנו מעריכים במידה רבה של ודאות שתורכיה לא תוכל לסבול היווצרות וואקום בסוריה עם התמוטטותו של משטר אסד. היא תשאף לשלוט על עמדות כוח רבות ככל האפשר באמצעות שיקום הצבא הסורי, שיקום סוריה וחניכתו מקרוב של המנהיג אלג'ולאני ^[1] אחמד א-שארע. יתרה מזאת, תורכיה של ארדואן מזהה את סוריה לא רק כאזור השפעה חיוני שלה אלא כחלק מהאימפריה העות'מאנית המתחדשת, ולכן יש להניח שתורכיה תשאף ליצור נוכחות תורכית, צבאית ואזרחית, בהיקף רחב בסוריה.

על השאיפות התורכיות ועל ראייתה של תורכיה את מעמדה המעודכן בסוריה אפשר ללמוד גם מדרישות מקוממות שהעבירה לישראל, ובכללן ^[2] נסיגה של ישראל ממרחב החיץ שעליו השתלטה. העובדה שתורכיה עצמה כבשה כ-8,800 קמ"ר משטחי סוריה הריבונית, ובחלקם אף החלה בתהליכי תורכיזציה של השטח, לא גרמה לתורכיה להסס בהפניית הדרישה לישראל.

מגמות ההתרחבות של תורכיה מקרבות אותה בהדרגה ממש אל פאתי הגבול עם ישראל. האפשרות להחרפת העימות הישראלי-תורכי הופכת להיות אפשרות ריאלית. ועדת נגל, שמונתה על ידי ראש הממשלה לבחון את תקציב הביטחון, קראה בין השאר להיערך לעימות מלחמתי עם תורכיה.

בישראל ישנם רבים הדוחים זאת כאופציה בלתי סבירה. בסופו של דבר, הם טוענים, המשטר התורכי הוא משטר בעל אופי מערבי פרגמטי שבראש מעייניו השאיפה לרווחתה ולשגשוגה של תורכיה. בעיני גורמים אלה, המוטיבים הדתיים שארדואן מדגיש נועדו לקרב אליו את העם. המשטר התורכי, כך גורסים גורמים אלה, יודע היטב את עוצמתה של ישראל, ואם היו לו עד עכשיו ספקות בהקשר זה, הוא נוכח לדעת זאת במהלך המלחמה האחרונה.

המשטר התורכי גם מודע היטב לקשריה ההדוקים של ישראל עם ארצות הברית. הוא מעריך, קרוב לוודאי, שקשרים אלה יתהדקו עם כניסתו של טראמפ לבית הלבן. לכן, הוא יעדיף להמשיך ולהסית נגד ישראל והנהגתה; הוא עשוי להגיע אף "אל סף תהום", אך לעולם לא יחצה את הקווים.

אנו סבורים שכיום, לאחר המכות הקשות שספגה ישראל מול העולם הערבי החל ממלחמת יום הכיפורים ועד למתקפת החמאס ב-7 באוקטובר 2023, יש להתייחס להערכות אלה במידה רבה של סקפטיות. אם ארגון חלש יחסית כמו החמאס העז לצאת למלחמת חורמה נגד ישראל בידיעה ברורה של המחיר הכבד שהוא ישלם על כך, על אחת כמה וכמה שאיומיה של תורכיה יכולים להתרגם לחיכוך חריף, לשיבוש האסטרטגיה האזורית של ישראל ולפגיעה קשה באינטרסים חיוניים שלה.

יתרה מזאת, גם אם הסבירות לעימות צבאי ישיר בין תורכיה לישראל אינה גבוהה, קיימת אפשרות שיתממש תרחיש שבמסגרתו יתבצעו מתקפות נגד ישראל מצד ארגוני טרור, בחסות תורכית או בהשראתה. קיימת גם אפשרות של פרובוקציות איראניות משטחים שבשליטת תורכיה או שבהם נוכחים כוחות תורכיים, כדי להעלות את רף החיכוך והעוינות בין ישראל לבין תורכיה.

תורכיה היא מעצמה צבאית רבת-עוצמה. היא מחזיקה צבא סדיר ומילואים בהיקף של כשמונה מאות אלף חיילים; היא מצוידת בנשק אמריקני מתקדם; היא הצליחה להקים תעשיות ביטחוניות מתקדמות. תורכיה נחשבת לבעלת ברית חיונית מאוד למערב, ובעיקר לארצות הברית. חייליה נלחמו לצד ארצות הברית באפגניסטן ובעיראק. היא חברה רבת משקל בברית נאט"ו.

במידה רבה בזכות עוצמתה המדינית והצבאית הצליחה תורכיה לנהל לאורך השנים מערכה מדינית והסברתית אפקטיבית מאוד נגד ישראל. מעבר לכך, היא הצליחה לסכל מיזמים רבי-חשיבות בתחום האנרגיה בין ישראל, יוון וקפריסין.

במקביל, לישראל יש כלים רבי-עוצמה להנמיך את קומתה של תורכיה מלבד עוצמתה הצבאית. לתורכיה יש "קופת שרצים" גדולה בתחום פשעי מלחמה מוכחים מול הכורדים, מול היוונים בקפריסין וכמובן היא נושאת על גבה את הפגיעה הקשה בעם הארמני במהלך המאה העשרים. לישראל יש מערכת יחסים הדוקה עם ראשי הקונגרס; היא יכולה לתבוע הקמת ועדות חקירה על אופי המלחמה של תורכיה מול הכורדים והיוונים בקפריסין, ובכך לפגוע בשמה הטוב של

עד כה ניתן היה להבין את הריסון של ישראל מול תורכיה, ואף להצדיק אותו. היום נוצרה תמונת מצב שונה לחלוטין, והיא מחייבת את מדינת ישראל לחשב מסלול מחדש. במסגרת זו, ישראל הביעה תמיכה, אומנם רפה, במאבקם של הכורדים לעצמאות מדינית. ייתכן, אם כי אין ודאות בכך, שגם ארצות הברית תחת נשיאותו של טראמפ תתמוך במגמה זו. תמונת מצב זו עלולה להעמיד את ישראל במסלול של התנגשות עם תורכיה.

אין לישראל כמובן שום אינטרס להגיע לעימות כלשהו עם תורכיה. ישראל שואפת לקיים יחסי ידידות וקשרים כלכליים ענפים עם תורכיה לצורך מימוש האינטרסים הלאומיים שלה. אלא שהצד התורכי דבק עד כה בעמדות קיצוניות הנוטות: א. להבליט את הממד הדתי בסכסוך הישראלי-ערבי. אופיינית לכך אמירתו המתריסה של בילאל ארדואן, בנו של הנשיא, לאחרונה, כי התורכים יכבשו את ירושלים וישחררו את מסגד אל אקצה. ב. להרחיב את מעגל ההשפעה של תורכיה למחוזות המעמידים בסכנה אינטרסים חיוניים של מדינת ישראל.

בהופעה בפני חוקרים בכירים ואנשי אקדמיה ב-24 בספטמבר 2024 דיבר ארדואן בפירוש על שאיפותיה של תורכיה תחת הנהגתו. זו עדיין איננה חידוש "האימפריה העותומאנית" בשיא תפארתה, אך בהחלט מתקדמת לשם. היא בפירוש דוגלת בהרחבת מוטת השליטה של תורכיה באזור: "תורכיה", הוא אמר, "אינה יכולה להיות מוגבלת לגבולותיה הנוכחיים. פוטנציאל [ההתרחבות] של תורכיה אסור לו שיוגבל. בעתיד תורכיה תהיה במצב הרבה יותר טוב מבעבר. ההיסטוריה הועידה לנו משימה ואנו צריכים לפעול על פיה".

אם תדבק תורכיה במתווה זה היא תגיע, קרוב לוודאי, למסלול של התנגשות עם ישראל, במוקדם או במאוחר. מדאיגה במיוחד תהיה ההיערכות הצבאית התורכית בסוריה, ובכלל זה פריסת סוללות נ"מ. זה, לצד העמדה התורכית המוצהרת לגבי הגנתה על הריבונות הסורית כפטרון, עלולים לשבש את השליטה האווירית של ישראל במרחב ואת חופש הפעולה של מטוסי חיל האוויר. במקרי קיצון ² היא עלולה להגיע עד כדי חיכוך צבאי תורכי-ישראלי. אם תתגבש הערכת מצב כזו בישראל עשויות להיות לה השלכות מרחיקות לכת על מהלכיה האסטרטגיים של ישראל כבר בטווח הזמן הקרוב.

סיכום והמלצות

עד כה נחשבה איראן לאויב מספר אחד של ישראל, ויש לישראל שאיפה ממוקדת להחליש אותה ככל שניתן. ייתכן שעלייתה של תורכיה כיריב מרכזי מול ישראל עשויה להוביל לשינוי משמעותי בתפיסה של ישראל את מרחב האיומים והאתגרים במרחב, ובכלל זה האיום האיראני. בפועל, האיום האיראני התמקד בשני צירים: יצירת "טבעת האש" באמצעות ארגוני הפרוקסיז, חיזבאללה, החות'ים וחמאס, וקידום הפרויקט הגרעיני.

על רקע המכות הקשות, אולי האנושות, שספגו שני ארגוני הפרוקסיז מידי ישראל, נטישת

המיליציות השיעיות במערב עיראק את המערכה נגד ישראל, אובדנה של סוריה כמרחב השפעה ופעולה והפגיעה באיראן עצמה וחשיפת חולשתה מול ישראל ופגיעותה, נותר המיזם הגרעיני כאיום עיקרי על ישראל.

רבים בישראל קראו להרחיב את מעגל האיום על ישראל ולפגוע לא רק במיזם הגרעיני אלא גם במערכת הכלכלית של איראן ובהנהגתה תחת "משמרות המהפכה". עתה, ייתכן, שלצורך החלשת תורכיה וריסונה תבקש ישראל לפעול על בסיס הלקחים שהפיקה ארצות הברית ממלחמתה נגד עיראק. הפגיעה האנושה שלה בעיראק ב-2003 וחיסול משטרו של סדאם חוסיין הוצגו בתחילה כהישגים אסטרטגיים מרשימים של ארצות הברית. אולם בעקבות המלחמה עלו טיעונים, מוצדקים למדי, כי מלחמתה של ארצות הברית ריסקה את עיראק ² הכוח העיקרי שיכול היה לרסן את איראן. הלקח ההיסטורי והאסטרטגי הזה מחייב חשיבה לגבי האפשרות לרסן את תורכיה באמצעות מינוף היריבות ההיסטורית שבין איראן ותורכיה.

על רקע תמונת מצב זו, ייתכן שנכון יהיה מבחינת מדינת ישראל להתמקד מעתה רק בחיסול הפרויקט הגרעיני של איראן ולשמר את עוצמתה הכלכלית ויציבות משטרה של איראן ככוח נגדי מול תורכיה. כך למשל, ניתן להציע תרחיש שעם כניסתו של הנשיא טראמפ תעמיד ארה"ב בפני איראן אולטימטום: לאיראן יוצע להתפרק מרצונה ממיזם הגרעין הצבאי ולהחליפו במיזם של גרעין אזרחי, כמובן על בסיס של פיקוח מלא על מתקניה הגרעיניים של איראן.

אם תסכים איראן לכך תימנע פעולה מאסיבית נגדה הן מצד ארצות הברית והן מצד ישראל. כל הסנקציות תוסרנה מעליה וארה"ב תפעל לחיזוק כלכלתה ומעמדה המדיני. בתרחיש כזה, התחרות האסטרטגית בין איראן לתורכיה תעמיד את תורכיה בפני ההכרח לרסן את שאיפותיה המרחביות ולשקול מחדש, בלחץ אמריקאי נכון ומנומס, את מדיניותה כלפי ישראל.

עדיף ונכון מבחינת ישראל לשאוף למציאות שבה ריסונה של מעצמה אזורית, המאיימת על אינטרסים חיוניים של ישראל עד כדי חיכוך ועימות חריף איתה, יתבצע על ידי מעצמה אזורית מתחרה ובגיבוי אמריקאי. אם תדחה איראן הצעה זו תפעיל ארצות הברית את מלוא עוצמתה כדי לפגוע במיזם הגרעיני של איראן, עם או בלי שיתוף פעולה של ישראל. קשה לדעת עד כמה ריאלית דרך מדינית זו, אבל עדיף לתת לה סיכוי "בטרם פורענות".